

Načelo najmanjšega obsega podatkov pri izobraževanju na daljavo med epidemijo COVID-19

Maja Ovčak Kos, Benjamin Lesjak***

POVZETEK

Zaradi epidemije covid-19 so morali sistemi izobraževanja in usposabljanja po vsej Evropski uniji korenito spremeniti način učenja, poučevanja in komunikacije učencev in učiteljev. Izbira spletnih orodij za izvajanje *on-line* predavanj, videokonferenc ter nasploh celotna izbira IKT je bilo v tem času praviloma prepuščena izbiri posameznega pedagoškega delavca, ki je bil pri tem soočen tudi z vprašanji varstva osebnih podatkov. Avtorja v prispevku ugotavljata, na kakšen način se načelo najmanjšega obsega podatkov uveljavlja in konkretizira pri posameznih vidikih izvajanja izobraževanja na daljavo med epidemijo covid-19, ali sploh obstajajo ustrezne pravne podlage za obdelavo osebnih podatkov v šolstvu za izvajanje izobraževanja na daljavo ter kakšne so bile nekatere izkušnje izobraževalnih ustanov z izvedbo izobraževanja na daljavo v času epidemije covid-19. Svoje ugotovitve strneta v priporočila za izvajanje izobraževanja na daljavo s poudarkom na zakoniti in pošteni obdelavi osebnih podatkov.

Ključne besede: načelo najmanjšega obsega podatkov, izobraževanje na daljavo, epidemija covid-19, Splošna uredba o varstvu podatkov

* Univerza v Novi Gorici, Mednarodna fakulteta za družbene in poslovne študije.

** Univerza na Primorskem, Fakulteta za management.

Data minimisation principle at distance learning during pandemic COVID-19

ABSTRACT

Due to the covid-19 epidemic, education and training systems across the European Union have had to radically change the way pupils and teachers learn, teach and communicate. The choice of online tools for conducting online lectures, videoconferencing and in general the entire choice of ICT has been at this period of time usually left to the choice of individual pedagogical worker, who was also faced with issues of personal data protection. In this paper, the authors find out how the data minimization principle is applied and concretized in individual aspects of distance education during the covid-19 epidemic, whether there are adequate legal bases for personal data processing in education for distance education and what have been some experiences of educational institutions by conducting distance education during the covid-19 epidemic. They summarize their findings in the recommendations for the implementation of distance education with an emphasis on the lawful and fair processing of personal data.

Keywords: data minimization principle, distance learning, epidemic covid-19, General Data Protection Regulation

1. Uvod

Epidemija covid-19 je izobraževalne sisteme postavila pred pomembne izzive. Zaradi epidemije covida-19 so morali sistemi izobraževanja in usposabljanja po vsej Evropski uniji (EU) nemudoma korenito spremeniti način učenja, poučevanja, komunikacije in sodelovanja med učenci in učitelji.¹ Od izbruha pandemije covid-19 so si države članice EU ter ustanove za izobraževanje in usposabljanje znatno prizadevale, da bi v želji obvarovati pravico do izobrazbe zagotovile varnost in dobro počutje učečih se in osebja ter nadaljevanje učenja in poučevanja. Večina držav članic EU se je v odziv na izredne razmere odločila fizično zapreti večji del ustanov za izobraževanje in usposabljanje, hkrati pa je hitro mobilizirala alter-

¹ Prim. Sklepe Sveta o boju proti krizi zaradi covida-19 v izobraževanju in usposabljanju (2020/C 212 I/03), Uradni list EU C-212/I/9, 26. 6. 2020, tč. 1.

nativne možnosti ter podporo za učenje in poučevanje na daljavo, predvsem digitalne rešitve.² Pedagoški delavci so se morali hitro prilagoditi spremembi s poučevanja v živo na poučevanje na daljavo, pri čemer vsi niso imeli izkušenj, samozavesti, znanja, spretnosti in kompetenc za učinkovito organizacijo in izvedbo poučevanja na daljavo,³ kar je v praksi predstavljalo številne težave in izzive.

Čeprav je prehod na digitalno poučevanje in učenje ter izobraževanje na daljavo bistveno prispeval k nadaljnjemu zagotavljanju učnega procesa v času epidemije covid-19, pa je treba poudariti, da je bil nenaden prehod v številnih primerih odziv na izredne razmere, ne pa načrtovano optimalno razširjanje digitalnega izobraževanja na daljavo, zato kljub dragocenosti te izkušnje zadevnega izobraževanja ne bi smeli nujno obravnavati kot splošni standard za digitalno izobraževanje na daljavo.⁴ Izbira spletnih orodij za izvajanje online predavanj, videokonferenc, komunikacije z učenci in nasploh celotna izbira IKT je bilo praviloma prepuščena izbiri posameznega pedagoškega delavca. Ta je bil pri uporabi teh orodij soočen tudi z vprašanji varstva osebnih podatkov, zlasti z vprašanjem ustrezne pravne podlage za obdelavo osebnih podatkov učencev in pedagoških delavcev kot z vprašanjem najmanjšega dopustnega obsega teh podatkov.

Osrednje raziskovalno vprašanje tega prispevka je zato, na kakšen način se načelo najmanjšega obsega podatkov uveljavlja in konkretizira pri posameznih vidikih izvajanja izobraževanja na daljavo med epidemijo covid-19. Pri tem je interesna ost usmerjena tudi na vprašanja, ali sploh obstajajo ustrezne pravne podlage za obdelavo osebnih podatkov v šolstvu za izvajanje izobraževanja na daljavo, kakšne so bile nekatere izkušnje izvajalcev oziroma šol z izvedbo izobraževanja na daljavo v času epidemije covid-19 ter ali je mogoče podati kakršnakoli priporočila za izvajanje izobraževanja na daljavo s poudarkom na zakoniti in pošteni obdelavi osebnih podatkov.

2. Načelo najmanjšega obsega podatkov

Načelo najmanjšega obsega podatkov ima svoj pravni temelj v določilu točke c prvega odstavka 5. člena Splošne uredbe⁵ in pred-

² Ibid., tč. 2 in 3.

³ Ibid., tč. 9.

⁴ Ibid., tč. 10.

⁵ Uradni list EU, L 119, 4. 5. 2016, str. 1-88.

stavlja enega izmed temeljnih načel, ki jih Splošna uredba določa glede obdelave osebnih podatkov oziroma podatkovnih standardov.⁶ Načelo minimizacije glede obdelave osebnih podatkov je določila že tudi Direktiva Evropskega parlamenta in Sveta 95/46/ES z dne 24. oktobra 1995 o varstvu posameznikov pri obdelavi osebnih podatkov in o prostem pretoku takih podatkov,⁷ in sicer so se lahko v skladu s točko c 6. člena te direktive obdelovali le osebni podatki, ki so primerni, ustrezni in ne pretirani glede na namene, za katere se zbirajo in/ali naprej obdelujejo.

Načelo najmanjšega obsega podatkov (načelo minimizacije osebnih podatkov) pomeni, da morajo biti podatki, ki se obdelujejo, ustrezni, relevantni in omejeni na tisto, kar je potrebno za namene, za katere se obdelujejo. Njegov obseg pomembno omejuje zahteva 39. uvodne izjave Splošne uredbe, ki dopušča zgolj tisto obdelavo osebnih podatkov, kadar namena obdelave ne bi bilo mogoče razumno doseči z drugimi sredstvi ter načelo omejitve hrambe,⁸ ki kriterij namenske obdelave osebnih podatkov zamejuje tudi s časovnim vidikom, da se osebni podatki hranijo le toliko časa, kolikor je to nujno potrebno.⁹

Poudariti je treba, da se zahteva po obdelavi najmanjšega obsega podatkov ne nanaša zgolj na količino, temveč tudi na kakovost osebnih podatkov. To pomeni, da se v skladu z načelom najmanjšega obsega podatkov ne sme obdelovati pretirano velike količine osebnih podatkov ali nepomembnih podatkov, obdelava posameznega osebnega podatka pa tudi ni dopustna, če bi pomenila nesorazmerno vmešavanje v pravice in interese posameznika, na katerega se nanašajo osebni podatki.¹⁰ Načelo najmanjšega obsega podatkov tako od upravljavca zahteva, da opredeli najmanjšo količino osebnih podatkov, ki jih potrebuje za izpolnitev svojega namena. To pomeni, da bi moral upravljavec imeti le toliko podatkov in nič več. Pri tem je treba upoštevati tudi, da imajo posamezniki v skladu s 16. členom Splošne uredbe pravico zahtevati dopolnitev nepopolnih podatkov, ki ne ustrezajo namenu obdelave ali na podlagi 17. člena Splošne uredbe zahtevati izbris vseh podatkov, ki niso več potrebni za namene, za katere so bili zbrani

⁶ Za ostala načela Splošne uredbe glede obdelave osebnih podatkov glej 5. člen Splošne uredbe.

⁷ Uradni list EU, L 281, 23. 11. 1995, str. 31–50.

⁸ Glej določilo točke e 5. člena Splošne uredbe.

⁹ Prim. 39. uvodna izjava Splošne uredbe.

¹⁰ Poljšak, nav. delo, 2020, str. 145.

ali kako drugače obdelani.¹¹

Splošna uredba ne pojasnjuje pojmov ustreznost in relevantnost osebnih podatkov ter omejenost na tisto, kar je potrebno za namene, za katere se ti podatki obdelujejo. Kateri so taki osebni podatki, je zato treba presojati od primera do primera, predvsem v luči namena obdelave teh podatkov. Ocena, ali je zadoščeno kriterijem načela najmanjšega obsega podatkov, tako primarno terjajo ugotovitve, za kakšen namen so ti podatki potrebni, nato pa je treba identificirati tiste, ki so nujno potrebni, da je temu namenu obdelave lahko zadoščeno. Poudariti je treba tudi, da ta ocena ni statična, temveč se s časom lahko spremeni zaradi novih ali spremenjenih okoliščin, zato mora upravljavec redno preverjati, ali so zbrani podatki še relevantni, ustrezni in nujni za namen obdelave. Ko obdelava osebnih podatkov ne pripomore k dosegu namena, za katerega so bili ti podatki zbrani, so zbrani osebni podatki najverjetneje neustrezni in tudi nerelevantni.¹² Obdelava najmanjšega obsega podatkov je še pomembna, ko se obdelujejo posebne vrste osebnih podatkov¹³ in podatki v zvezi s kazenskimi obsodbami in prekrški.¹⁴

3. Praksa Informacijske pooblaščenke pri izobraževanju na daljavo v času epidemije covid-19

Informacijska pooblaščenka je v mnenjih št. 7121-1/2020/369 z 19. 3. 2020, 07121-1/2020/600 z 14. 4. 2020, 07120-1/2020/404 z 22. 6. 2020, 7121-1/2020/274 z 5. 4. 2020, 7121-1/2020/638 z 16. 4. 2020 in 7121-1/2020/299 z 14. 4. 2020 obravnavala več vprašanj glede varstva osebnih podatkov pri izvajanju (šolskega) izobraževanja na daljavo v času epidemije covid-19. Postavlja se vprašanje, na kakšen način se načelo najmanjšega obsega podatkov po mnenju Informacijske pooblaščenke uveljavlja in konkretizira pri posameznih vidikih izobraževanja na daljavo, zlasti pri izvajanju videokonferenc, pri poročanju pedagoških delavcev ter vodenju evidenc o izvedbi pouka in pomoči učencem na daljavo, pisnem

¹¹ Ibid. Enako tudi angleški informacijski pooblaščenec, glej <https://ico.org.uk/for-organisations/guide-to-data-protection/guide-to-the-general-data-protection-regulation-gdpr/principles/data-minimisation/>, zadnjič obiskano 17. 10. 2020.

¹² Poljšak, 2020, nav. delo, str. 146.

¹³ Glej 9. člen Splošne Uredbe.

¹⁴ Glej 10. člen Splošne uredbe.

ocenjevanju s snemanjem in dostopu do digitalnih učilnic z učnimi gradivi, ki so bili obravnavani v navedenih mnenjih Informacijske pooblaščenke.

Informacijska pooblaščenka v zvezi z obdelavo osebnih podatkov učencev za namene izvajanja izobraževanja na daljavo, zlasti glede izvedbe pedagoškega procesa preko videokonferenc, pisnega ocenjevanja s snemanjem, poročanja učiteljev in vodenja evidenc o izvedbo pouka ter pomoči učencem na daljavo, v času izrednih razmer zaradi epidemije covid-19 ugotavlja, da privolitev posameznika praviloma ni ustrezna pravna podlaga, po kateri naj bi takšna obdelava osebnih podatkov potekala.¹⁵ Bistveno je namreč, da gre pri izobraževanju na daljavo za izvajanje javnopravne naloge izobraževalne ustanove in ne za aktivnosti, za katere se lahko poda svobodna privolitev. To pomeni, da za obdelavo osebnih podatkov učencev v spletnem okolju v izrednih razmerah zaradi epidemije covid-19, ko poteka izobraževanje na daljavo, po mnenju Informacijske pooblaščenke edino ustrezno pravno podlago predstavljata določila točk c¹⁶ in e¹⁷ prvega odstavka 6. člena Splošne uredbe. Obdelava osebnih podatkov je namreč v teh okoliščinah potrebna za izpolnitev zakonske obveznosti, ki velja za upravljavca v zvezi z izvajanjem javnih nalog izobraževalnega procesa. Kot zakonsko obveznost opredeljujejo zakoni s področja osnovnošolskega in srednješolskega izobraževanja, med drugim Zakon o osnovni šoli (Uradni list RS, št. 81/06 – UPB, s sprem. in dop.), Zakon o gimnazijah (Uradni list RS, št. 1/07 – UPB, s sprem. in dop.) ter Zakon o poklicnem in strokovnem izobraževanju (Uradni list RS, št. 79/06, s sprem. in dop.), ki določajo obveznost šol, da zagotavljajo predvidene oblike izobraževanja, ter dolžnost učencev in dijakov, da izpolnjujejo svoje šolske obveznosti.

Podobno je po presoji Informacijske pooblaščenke treba zaključiti tudi glede obdelave osebnih podatkov pedagoških delavcev, kot npr. zbiranje, objava in hramba video posnetkov njihovih učnih ur na zavarovanem spletnem strežniku oziroma učnem e-

¹⁵ Glej mnenja Informacijske pooblaščenke št. 7121-1/2020/299 z 14. 4. 2020, 7121-1/2020/274 z 5. 4. 2020, 7121-1/2020/600 z 14. 4. 2020, 07121-1/2020/638 z 16. 4. 2020. Drugače mnenje št. 7121-1/2020/369 z dne 19. 3. 2020, kjer se za dostop do digitalnih učilnic zahteva privolitev posameznika.

¹⁶ Glej mnenja Informacijske pooblaščenke št. 7121-1/2020/299 z 14. 4. 2020, 7121-1/2020/274 z 5. 4. 2020 in št. 7121-1/2020/600 z 14. 4. 2020.

¹⁷ Tako mnenje Informacijske pooblaščenke št. 07120-1/2020/404 glede pisnega ocenjevanja s snemanjem.

-okolju. Taka obdelava, torej obdelava brez privolitve, je dopustna na podlagi določbe 48. člena Zakona o delovnih razmerjih¹⁸ pod pogojem, da gre za obdelavo, ki je potrebna za izvrševanje pravic in obveznosti iz delovnega razmerja ali v zvezi z delovnim razmerjem. Uporaba osebnih podatkov pedagoškega delavca, ki so potrebni pri izvajanju izobraževanja na daljavo (npr. snemanje predavanja), ne sme temeljiti na njegovi morebitni privolitvi, saj to ne bi zagotavljalo primerne kontinuitete in kvalitete dela, poleg tega pa bi lahko zavrnil uporabo tehnoloških rešitev, ki dejansko omogočajo izobraževanje na daljavo.¹⁹ Takšno uporabo osebnih podatkov učiteljev je zato treba šteti za izpolnjevanje njegovih delovnih obveznosti.

V zvezi načelom najmanjšega obsega podatkov pri izvajanju izobraževalnega procesa v e-okolju v času epidemije covid-19 Informacijska pooblaščenka glede uporabe videokonferenc in pisnega ocenjevanja s snemanjem ne poda konkretiziranih izhodišč oz. usmeritev, temveč izpostavlja, da je obseg uveljavitve tega načela pri konkretnih primerih stvar učiteljev.²⁰ Učitelj mora preveriti, da izpolnjevanje nalog najmanj posega v pravico do varstva podatkov in zasebnost otroka.²¹

V zvezi z obdelavo osebnih podatkov in poročanjem učiteljev ter vodenjem evidenc o izvedbi pouka in pomoči učencem na daljavo pa Informacijska pooblaščenka v mnenju št. 07121-1/2020/638 z 16. 4. 2020 glede uveljavitve načela najmanjšega obsega ugotavlja, da bi v primeru poročanja o delu z učenci, ki potrebujejo pomoč in svetovanje (ko gre za zbiranje podatkov iz 4. točke 1. odstavka 95. člena Zakona o osnovni šoli) za tedensko poročanje o učiteljevi komunikaciji s starši in otroki, morale zadoščati poročanje npr. o tem, da je učitelj komuniciral s starši (da/ne), o datumu in uri komunikacije, trajanju komunikacije in načinu komunikacije (internet, telefon, drugo). V takih primerih bi obdelava podatkov, ki se zbirajo zgolj na podlagi privolitve, kot so npr. družinska in socialna anamneza; razvojna anamneza; strokovno interpretirani rezultati diagnostičnih postopkov; podatki o postopkih strokovne pomoči oziroma svetovanja; dokumentacijo v zvezi s postopkom usmerjanja učenca s posebnimi potrebami;

¹⁸ Uradni list RS, št. 21/13, s spremembami in dopolnitvami.

¹⁹ Glej mnenje Informacijske pooblaščenke št. 7121-1/2020/274 z 5. 4. 2020 idr.

²⁰ Glej mnenja Informacijske pooblaščenke št. 07121-1/2020/600, 07120-1/2020/274, 07120-1/2020/299 in 07120-1/2020/404.

²¹ Ibid.

strokovna mnenja drugih institucij: centrov za socialno delo, zdravstvenih institucij, svetovalnih centrov oziroma vzgojnih posvetovalnic presegla zahteve načela najmanjšega obsega podatkov.

Ob upoštevanju dejstev, da izobraževalne ustanove ne uporabljajo poenotenih spletnih orodij za snemanje in predvajanje predavanj, temveč je izbira bolj ali manj prepuščena posameznemu pedagoškemu delavcu, je po našem mnenju vprašljivo, ali bo res lahko posamezni učitelj, ki praviloma ni ne pravni ne tehnični strokovnjak, zadostil vsem zahtevam, ki izhajajo iz načela najmanjšega obsega podatkov v posameznem primeru. Ta presoja namreč predhodno terja dobro, predvsem tehnično poznavanje spletnega orodja, ki se uporablja, ter pravno razumevanje načela minimizacije. Te okoliščine po našem mnenju utemeljujejo potrebo po poenotenem pristopu izobraženih ustanov glede uporabe spletnih tehnologij in orodij za snemanje predavanj in izpitov in s tem povezano ustrezno, enotno konkretizacijo osebnih podatkov, ki se pri takšni uporabi obdelujejo, da se zadosti kriterijem načela minimizacije.

4. O pravnih podlagah in priporočilih za izvajanje izobraževanja na daljavo

Zakonodaja s področja izobraževanja je med obsežnejšimi, saj vključuje predšolsko vzgojo, osnovnošolsko in glasbeno izobraževanje, srednješolsko, višješolsko in visokošolsko izobraževanje ter izobraževanja odraslih.²² Za obdelavo osebnih podatkov pri izobraževanju je tako v vsakem od navedenih zakonov opredeljena ustrezna pravna podlaga, ki posamezni izobraževalni organizaciji, v tem primeru upravljavcu, omogoča obdelavo osebnih podatkov v skladu z točko c 1. odstavka 6. člena Splošne uredbe, po kateri je obdelava potrebna za izpolnitev zakonske obveznosti, ki velja zanj.

Ugotoviti je mogoče, da izobraževanje na daljavo v zakonodaji, ki ureja izobraževanja, ni posebej urejeno. Študij na daljavo je omenjen zgolj v Zakonu o višjem strokovnem izobraževanju,²³ in sicer kot oblika študija v višješolskem izobraževanju. Izobraže-

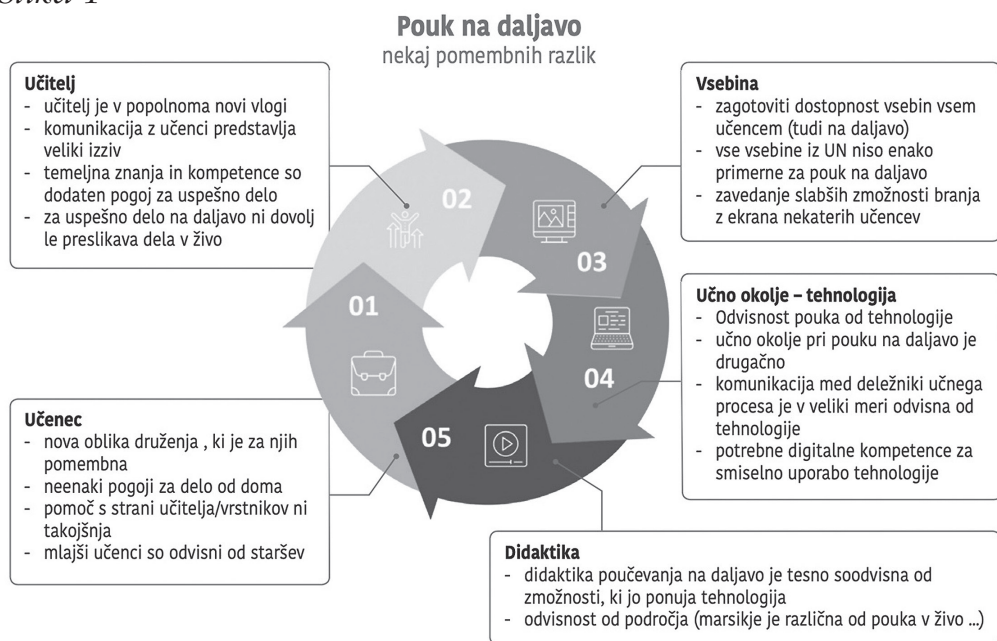
²² Podrobneje je seznam zakonodaje opisan na spletni stran Ministrstva za izobraževanje, znanost in šport: <https://www.gov.si/drzavni-organi/ministrstva/ministrstvo-za-izobrazevanje-znanost-in-sport/zakonodaja/>

²³ Uradni list RS, št. 86/04 in 100/13.

vanje na daljavo je torej področje, ki je očitno popolnoma podnormirano in prepuščeno mehkim oblikam urejanja, predvsem v obliki priporočil. To po našem mnenju izobraževalne ustanove postavlja v precej negotov položaj glede izvedbe izobraževalnega procesa v e-okolju, saj ni jasno, ali konkretno izobraževanje na daljavo dosega zahtevane izobraževalne standarde glede kvalitete izvedbe in dosega učencem. Ker je izobraževanje na daljavo vse bolj pomembna oblika učenja in študija, ki se bo v določenem obsegu ohranila tudi po koncu epidemije covid-19, menimo, da to področje terja zakonsko normiranje, da se zadosti enotnemu razumevanju tega pojma ter enotnejši implementaciji in izvajanju s strani izobraževalnih ustanov.

Ker razmere zaradi epidemije covid-19 onemogočajo izobraževanje v tradicionalni obliki, torej v živo, je izvedba izobraževanja na daljavo nujna. Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport je v sodelovanju z Zavodom RS za šolstvo in Nacionalnim inštitutom za javno zdravje pripravilo štiri modele in priporočila za izvajanje pouka na daljavo, kar se nanaša na izvajanje v osnovnih šolah, srednjih šolah in dijaških domovih v razmerah povezanih s covid-19.²⁴

Slika 1

²⁴ Več v publikaciji Vzgoja in izobraževanje v Republiki Sloveniji v razmerah, povezanih s covid-19, Modeli in priporočila - https://www.zrss.si/pdf/modeli_in_priporocila.pdf.

Priporočila so bila v letu 2020 po prvem valu epidemije splošno sprejeta in se dosledno izvajajo. V zapisanem dokumentu so dobro vključeni tehnološki vidiki študija na daljavo, kot je to poznano na sliki 1²⁵.

Posebej je poudarjeno, da je pouk odvisen od tehnologije in da je učno okolje pri pouku na daljavo drugačno, kar se odraža v težji komunikaciji med deležniki in da so potrebne digitalne kompetence²⁶ za izvedbo take oblike pouka. Tudi z vidika zdravstvenega oziroma epidemiološkega področja so priporočila dobro zastavljena, namreč podrobno so opisani tehtni razlogi za uvedbo posameznih modelov izobraževanja. Vse navedeno naj bi izobraževalnim ustanovam omogočilo olajšano in predvidljivo izvajanje učnega procesa glede na konkretno epidemiološko sliko v državi.

Ugotoviti pa je mogoče, da v priročniku niso zajeti in opredeljeni nekateri pravni vidiki, ki so pomembni za izvajanje pouka na daljavo, še posebej, pa ni omenjenega varstva osebnih podatkov, ki z uporabo IKT globlje posega v zasebnost posameznikov, tako učiteljev in otrok, učencev, dijakov ter študentov, kot tudi njihovih staršev oziroma zakonitih zastopnikov

Z uporabo IKT v izobraževanju se obdeluje več osebnih podatkov kot pri izvedbi klasičnega pouka v živo, kakor je tudi sicer predvideno po zakonodaji. Kot že omenjeno se osebni podatki v izobraževanju obdelujejo prvenstveno na osnovi zakonske pravne podlage. Primeroma omenjamo Zakon o osnovni šoli²⁷, ki v 95. členu našteva različne osebne podatke učenca in staršev, med katerimi ni navedenih možnosti za obdelavo t.i. elementov digitalne identitete (elektronski naslovi, uporabniška imena, ...), ki so nujni za izvedbo pouka na daljavo. Tako digitalno identiteto običajno šole podelijo učencem tako, da jo ustvarijo na svoji domeni (npr. @osnovna-sola.si) in gostujejo pri ARNESu. Šola običajno tako digitalno identiteto vključi v prijavo AAI, ki jo sicer nudi ARNES izobraževalnim institucijam kot obliko enotne prijave in dostop do številnih storitev.²⁸ Ena izmed pomembnejših storitev, za katero potrebuje učenec npr. elektronski naslov so tudi spletne učilnice, ki so pri pouku nepogrešljivo orodje za asinhrono delo učencev²⁹.

²⁵ Kustec et al, nav. delo, 2020, str. 16.

²⁶ Več o digitalnih kompetencah je zbrano v C. Redecker, nav. delo, 2017, str. 22.

²⁷ Uradni list RS, št. 81/06 – uradno prečiščeno besedilo, 102/07, 107/10, 87/11, 40/12 – ZUJF, 63/13 in 46/16 – ZOFVI-L.

²⁸ Več o AAI na <https://aai.arnes.si/>.

²⁹ V Pesek, I. et al, nav. Delo, 2020, str. 4.

Običajno se preko spletne učilnice vodijo vse aktivnosti za delo z učenci, pri čemer morajo pri mlajših sodelovati starši oziroma zakoniti zastopniki. To je le ena od oblik izvajanja izobraževanja na daljavo.

Z vidika ustrezne pravne podlage za obdelavo osebnega podatka, kar elektronski naslov kot oblika digitalne identitete nedvomno je, se postavlja vprašanje, ali je tak osebni podatek nujno potreben za izvajanje pouka v običajnih razmerah in v razmerah, kot je epidemija. In nadalje, ali je zakonska podlaga za podeljevanje različnih namenskih elementov digitalne identitete (elektronski naslovi, uporabniška imena ...) za uporabo v izobraževalnem procesu že vsebovana po obstoječi zakonodaji. Na ta vprašanja bomo poskušali odgovoriti v nadaljevanju.

5. Dileme in priporočila na osnovi zaznanih primerov

Na osnovi razgovorov z različnimi predstavniki in zaposlenimi na šolah in pri ARNES-u smo zbrali nekaj odzivov, kako so šole v prvem valu epidemije (tj. med marcem in junijem 2020) urejale delo na daljavo. Na največ ovir so naletele tiste šole, ki tega področja niso bistveno urejale in so morale v nekaj dneh organizirati spletno učilnico, izobraziti učitelje, razdeliti uporabniška imena in vključiti učence oziroma njihove starše v pouk na daljavo. Nekatere šole so priporočale uporabo brezplačnih storitev, npr. google računov tudi za mlajše od 13 let³⁰, pri čemer se je pojavil problem ogleda sicer izobraževalnih videoposnetkov, ki niso prvenstveno označeni, da so za otroke in jih otroci niso mogli gledati, če niso imeli "odraslega" Google računa. Tudi v študiji kritični izzivi in dejavniki, ki vplivajo na uporabo sistema e-učenja med pandemijo covida-19 so kot enega izmed razlogov za nedelovanje študija na daljavo navedli pomanjkanje varnosti in zasebnosti, kar predstavlja izziv za zagotavljanje varnost osebnih podatkov študentov, zaposlenih idr.³¹

Za izvajanje pouka na daljavo v času epidemije je bilo treba učencu nujno ustvariti spletni naslov (digitalno identiteto), preko katere se v izobraževanju dostopa do vsebin od doma. Pri tem

³⁰ Za take primere obstajajo posebna pravila pri družbi Google, več na: <https://policies.google.com/privacy>.

³¹ V Almaiah1, M. A et al, str. 7.

pravna podlaga za obdelavo takega osebnega podatka ne more biti privolitev, ampak je podlaga že v samem zakonu.³² Najpogosteje so to elektronski naslovi otrok v vrtcih in učencev prve triade, za katere običajno skrbijo starši, nadalje naslovi učencev in dijakov in polnoletnih študentov. Nikakor pa se po našem mnenju ne priporoča, da se v spletne učilnice in možnosti prijav vpisujejo starši s svojimi elektronskimi naslovi, kar je bila praksa nekaterih šol. Težave namreč lahko nastopijo, ko se eden od staršev vpiše v e-učilnico za več otrok. Tako s pedagoškega vidika kot z vidika osvajanja digitalnih kompetenc je priporočljivo, da mladoletni učenec v nekem trenutku prevzame odgovornost za svoje uporabniško ime in geslo in se tako izobrazuje o varni in odgovorni rabi interneta.³³

Dodatno se je na šolah zapletlo z vzpostavitvijo sinhronega pouka preko videokonferenc, pri čemer so nekatere šole uporabljale brezplačne storitve ali pa vsak učitelj svojo rešitev, tako da so se učenci v enem dnevu lahko povezali tudi preko več različnih sistemov, ki so jih uporabljali učitelji. Zaradi novega okolja in nepoznavanja možnosti zlorab so se pojavile tudi zlorabe in t.i. zoom bombingi, ko so nekateri učitelji javno objavili povezavo do videokonference, nato pa so se pri pouku na daljavo pojavili popolnoma tuji ljudje in preprečili normalen potek pouka.³⁴

Z vidika varstva osebnih podatkov se je treba pri izvedbi sinhronega pouka na daljavo pri njegovi organizaciji vprašati, kdo vse še obdeluje podatke sodelujočih v videokonferenci in ali je ponudnik sistema ustrezno zavaroval podatke. Šola kot upravljavec podatkov je odgovorna za ustrezno izbiro ponudnika videokonferenčnega sistema, ki nastopi v vlogi obdelovalca in mora izpolnjevati določene pogoje, kot je opredeljeno v IV. poglavju Splošne uredbe o varstvu osebnih podatkov.

Z vidika varstva osebnih podatkov lahko predstavlja pomemben problem tudi snemanja sodelujočih pri pouku na daljavo. Na družabnih omrežjih so se hitro pojavili posnetki učiteljev, ki so nehote izrekli kakšno neumnost, učenci pa so to posneli in objavili, kar lahko predstavlja tudi sum storitve več kaznivih dejanj.³⁵ Učitelja se lahko snema zgolj za namene nadzora izvedbe proce-

³² Glej mnenja Informacijske pooblaščenke št. 7121-1/2020/299 z 14. 4. 2020, 7121-1/2020/274 z 5. 4. 2020 in št. 7121-1/2020/600 z 14. 4. 2020.

³³ Več o tem na <https://otroci.safe.si/>.

³⁴ Vreča, nav. delo, 2020.

³⁵ Po 138. členu KZ-1 je to lahko Neupravičeno slikovno snemanje ali po 143. členu KZ-1 Zloraba osebnih podatkov.

sa izobraževanja s strani njegovega delodajalca, to je izvrševanje delovnih obveznosti. Če pa se ta posnetek uporablja za kasnejši ogled, npr. v e-učilnici, mora to biti ustrezno pogodbeno urejeno med izobraževalno ustanovo in pedagoškim delavcem. Po našem mnenju hramba posnetkov v e-učilnici praviloma ne bo potrebna za izvajanje delovnih obveznosti učitelja. Ta bo namreč svojo delovno obveznost izpolnil s predavanjem on-line v živo. Izjema bi morda lahko veljala le v primerih, ko bi bil izobraževalni program zasnovan tako, da bi učencem zagotavljal dostop do posnetih predavanj kadarkoli.

Pri snemanju učencev, dijakov in študentov med učnim procesom se postavlja vprašanje, ali mora šola za pridobiti soglasje za snemanje in tudi soglasje za uporabo posnetka (hrambo, obdelavo, javno prikazovanje ipd.). V primerih, ko se izobraževanje snema, se lahko pojavi tveganje, da se posameznik znajde v nekem posnetku v kočljivi ali neprijetni situaciji³⁶, ki je sicer v učilnici ali predavalnici skoraj neopazna, z viralno razširitvijo posnetka, zlasti po družabnih omrežjih ali ko zgodbo povzamejo mediji, pa lahko nastane nepopravljiva škoda za takega učenca oziroma posameznika. Še posebej pa se lahko zaplete, če šola nima tehnično in pravno ustrezno rešenih vprašanj izvajanja izobraževanja na daljavo, kar predstavlja primer slabe prakse in zmanjšanje ugleda izobraževalne institucije. Pri obravnavanih primerih trčimo tudi v problem interpretacije nujnosti obdelave podatkov za izvedbo pouka. Po našem mnenju privolitev za izvajanje pouka na daljavo ni primerna, zagotovo pa ga je potrebno pridobiti od posameznega učenca za primere, ko se sami pojavijo v posnetku pouka ali predavanja. Slednje ne bi bilo potrebno, če ima učitelj ustrezno podlago in razlago, da je posnetek nujen za samo izvedbo pouka ter da se mora na posnetku nujno pojaviti tudi učenec. S takim posnetkom se odprejo vprašanja hrambe, zagotavljanja pravic posameznika, še posebej, če je posnetek omogočen za poznejši ogled za namen asinhrono izvedbe pouka.

6. Priporočila ob uvajanju pouka na daljavo

Pri Centru za varnejši internet - SAFE.SI so pripravili priporočila, na kak način je treba zagotavljati varnost in varovanje zasebno-

³⁶ Npr. nekdo jeclja ali ne ve odgovora, zavije z očmi ali druge nevščenosti.

sti za učence, njihove starše, učitelje in vse druge v gospodinjstvih, od koder poteka šolanje na daljavo. Priporočila so z namenom boljšega razumevanja pripravili posebej za šole in učitelje ter posebej za starše pri izobraževanju na daljavo.³⁷ Smotno bi bilo, da bi tem priporočilom sledile tudi izobraževalne ustanove, da bi se zagotavljal ustrezen nivo varnosti v e-okolju in da bi se čim bolj zmanjšala tveganja, ki so bili zgoraj izpostavljena. Izpostavljamo nekatere priporočila v povezavi z varstvom osebnih podatkov, ki jih omenjajo:

- uporaba orodij za poučevanje na daljavo naj se določi v pravilnikih šole,
- nabor orodij naj bo usklajen,
- navodila za učence in starše,
- priporočila se uporaba ARNES AAI prijava,
- učence se naj opozarja na ozadje na posnetku (ali razkrivajo, česar nekdo morda ne želi),
- v lastnih posnetkih naj bodo učenci pazljivi,
- učitelji naj vodijo pogovore z učenci o varovanju zasebnosti.

Sicer pa izobraževalnim institucijam priporočamo, da se pri definiranju pravil in načinov izvajanja izobraževanja na daljavo ne opirajo na pravno podlago privolitve. Ustrezna pravna podlaga za obdelavo osebnih podatkov za potrebe izobraževanja na daljavo je zakonska obveznost izvajanje javnih nalog izobraževalnega procesa. V primeru, če bi sledili podlagi privolitve, bi namreč lahko prišlo do zapletov, ko nekateri posamezniki (starši za učence oziroma študentje) privolitev ne bi podali in bi bili tako učenci oziroma študentje izključeni iz učnega procesa, ki se izvaja na daljavo. Glede na navedeno se zdi smotno priporočilo Informacijske pooblaščenke, da bi moralo resorno ministrstvo, pristojno za izobraževanje, za čas, ko se zaradi izjemnih okoliščin zaradi ukrepov za preprečevanje širjenja virusa, ko se začasno spreminja tudi izobraževalni proces, prej navedeno pravno podlago za obdelavo osebnih podatkov učencev in pedagoških delavce ustrezno konkretizirati z enotnimi navodili šolam.³⁸

Vsaj na ravni šole se morajo izbrati poenotena orodja za izvajanje študija na daljavo, tako da šola z izbranim ponudnikom sklene pogodbo oziroma pod kakšnimi pogoji poteka uporaba

³⁷ Safe.si priporočila za poučevanje na daljavo za starše in šole, <https://safe.si/starsi/priporocila-za-starse-pri-izvajanju-pouka-na-daljavo-varnostni-vidik>.

³⁸ Glej mnenje Informacijske pooblaščenke št. 7121-1/2020/274 z 5. 4. 2020 idr.

in identificira varnostne vidike, ki jih mora tak obdelovalec izpolnjevati za ustrezno obdelavo po Splošni uredbi o varstvu osebnih podatkov. ARNES je že pripomogel in omogočil vsem učiteljem na slovenskih osnovnih in srednjih šolah brezplačno uporabo videokonferenčnega sistema ZOOM z vsemi funkcionalnostmi.³⁹ Licenčno verzijo storitve lahko uporabljajo tudi v vrtcih, dijaških domovih in glasbene šole. Ob tem jim ARNES ponuja še številne storitve na svoji infrastrukturi in tako predstavlja enega od večjih obdelovalcev, s katerim imajo upravljavci, to so šole, že sklenjene sporazume.⁴⁰

Glede vprašanja, v katerih primerih se lahko šteje, da je obdelava osebnih podatkov, to je npr. snemanje posameznega učenca, še v mejah dopustnega in nenazadnje v mejah nujne obdelave v smislu načela najmanjšega obsega podatkov, menimo, da je to izjemoma dopustno v primerih, ko je snemanje učenca nujno potrebno za izvedbo pouka oziroma za dokazovanje nekega dejstva, v povezavi z izvajanjem izobraževanja, npr. preverjanje znanja, komisije, pripravo zapisnika, predstavitev v asinhronem načinu ipd. In brez posnetka tega ne bi bilo možno izpeljati. Takrat je po našem mnenju snemanje izjemoma dopustno, pri čemer se mora šola zavedati, da je tak posnetek treba hraniti samo toliko časa, kot je to nujno za dosego namena. Kakršnakoli obdelava podatkov na zalogo ali zaradi tega, ker se je tako "delalo vedno", ni nujno, da predstavlja ustrezno izvedbo načela najmanjšega obsega podatkov. Nenazadnje je možno, da učitelj v nasprotnem primeru obdeluje osebne podatke neupravičeno.

Učitelju ne sme biti prepuščena skrb za uveljavitev minimizacije, vsaj na ravni šole, zato je smiselno, da bodisi šola ali resorno ministrstvo primeroma določi, v katerih primeri je obdelava osebnih podatkov dopustna in na kakšen način mora nato te podatke ustrezno zavarovati ter jih po koncu potrebe po njihovi obdelavi ustrezno uničiti in prenehati z obdelavo, torej da se jih ustrezno izbriše.

Menimo, da ni ustrezna ureditev, da je izključno na učitelju odločitev, v katerih primerih izobraževanja na daljavo naj se odloči za dodatno zbiranje in obdelavo osebnih podatkov. K odločitvi naj mu, kot omenjeno, primeroma pomaga sama šola, za mejne primere pa se naj individualno pozanima pri pooblašeni osebi

³⁹ Novica na spletni strani ARNES: <https://www.arnes.si/storitve/multimedijske-storitve/arnes-zoom/>.

⁴⁰ Informacije o storitvah: <https://www.arnes.si/storitve/#organizacije>.

za varstvo podatkov, kot je to njena naloga na osnovi 39. člena Splošne uredbe.

Nenazadnje se moramo vsi, ki sodelujemo pri izvajanju izobraževanja na daljavo zavedati, da morajo tehnologije služiti človeku in ne obratno. Ena izmed pomembnih pobud in aktivnosti poteka pri Centru za humano tehnologijo⁴¹, ki zatrjujejo, da mora biti tehnologije usmerjena k vrednotam in zasnovana z zavedanjem, da nikoli ni nevtralna in jo neizogibno oblikuje okolica v družbeno-ekonomskem okolju, mora biti občutljiva na človeško naravo in da ne izkorišča naših prirojenih fizioloških ranljivosti, da mora zmanjšati vrzel med močnimi in marginaliziranimi, da zmanjšuje pohlep in sovraštvo, da pomaga ustvariti skupno resnico, namesto da deli in da upošteva in zmanjša zunanje učinke, ki jih ustvarja v svetu.

7. Zaključek

Glede na izkušnje, pridobljene v okviru krize zaradi covid-19, menimo, da je treba podpirati nadaljnji razvoj digitalnih spretnosti in kompetenc pedagoških delavcev, da bi se olajšalo poučevanje in ocenjevanje v digitalnih učnih okoljih.⁴² Izobraževanje v e-okolju bi namreč tudi po koncu epidemije covid-19 moralo ostati pomembna oblika izvajanja učnega procesa. Izobraževalne ustanove bi morale po našem mnenju pristopiti k uporabi čim bolj poenotenih spletnih orodij za snemanje in predvajanje predavanj, izvajanje videokonferenc ipd., ter pri tem ustrezno poskrbeti za varstvo osebnih podatkov učencev in učiteljev zlasti upoštevaje načelo najmanjšega obsega podatkov. Izbira spletnih orodij za izvedbo izobraževanja na daljavo tako naj ne bi smela biti stvar izbire posameznega pedagoškega delavca, temveč sistemska odločitev in implementacija posamezne izobraževalne ustanove. Pomembno spodbudo pri tem predstavljajo tudi prizadevanja Komisije EU, kot izhajajo iz akcijskega načrta za digitalno izobraževanje 2021-2027.⁴³

⁴¹ Center for Humane Technology, <https://www.humanetech.com/rebuild>.

⁴² Pri., Sklepi Sveta o boju proti krizi zaradi covid-19 v izobraževanju in usposabljanju (2020/C 212 I/03), Uradni list EU C-212/I/9, 26. 6. 2020, tč. 24.

⁴³ Sporočilo Komisije Evropskemu parlamentu, Svetu in Evropskemu ekonomsko-socialnemu odboru in odboru regij, Akcijski načrt za digitalno izobraževanje 2021-2027 Novi temelji za izobraževanje in usposabljanje v digitalni dobi, COM/2020/624 final.

LITERATURA IN VIRI

- Almaiah, M. A., Al-Khasawneh, A., & Althunibat, A. (2020). Exploring the critical challenges and factors influencing the E-learning system usage during COVID-19 pandemic. Education and information technologies, 1–20. Advance online publication. <https://doi.org/10.1007/s10639-020-10219-y>.
- Kustec, S. et al, (2020). Vzgoja in izobraževanje v Republiki Sloveniji v razmerah, povezanih s covid-19. <https://www.zrss.si/objava/vzgoja-in-izobrazevanje-v-rs-v-razmerah-povezanih-s-covid-19>.
- Pesek, I., Lipovec, A., & Zmazek, B. (2020). Video razlage kot učinkovit element izobraževanja v COVID 19 situaciji, <https://doi.org/10.31219/osf.io/eypzm>.
- Poljšak, A., Komentar 5. člena Splošne uredbe o varstvu osebnih podatkov v: Pirc Musar, N. (ur.). (2020). Komentar Splošne uredbe o varstvu podatkov. Uradni list RS, Ljubljana 2020, str. 145-146.
- Redecker, C. (2017). Evropski okvir digitalnih kompetenc izobraževalcev: DigCompEdu, <http://www.zrss.si/pdf/digcompedu.pdf>.
- Vreča, M. (2020), Zdaj smo vsi »on-line«, tudi razni goljufi, Časoris, <https://casoris.si/zdaj-smo-vsi-on-line-tudi-razni-goljufi-so-tam/>.
- Mnenje informacijske pooblaščenke št. 7121-1/2020/369 z 19. 3. 2020, dosegljivo na: <https://www.ip-rs.si/varstvo-osebnih-podatkov/iskalnik-po-odlocbah-in-mnenjih/odlocbe-in-mnenja-vop/>.
- Mnenje informacijske pooblaščenke št.07121-1/2020/600 z 14. 4. 2020, dosegljivo na: <https://www.ip-rs.si/varstvo-osebnih-podatkov/iskalnik-po-odlocbah-in-mnenjih/odlocbe-in-mnenja-vop/>.
- Mnenje informacijske pooblaščenke št.07120-1/2020/404, z 22. 6. 2020, dosegljivo na: <https://www.ip-rs.si/varstvo-osebnih-podatkov/iskalnik-po-odlocbah-in-mnenjih/odlocbe-in-mnenja-vop/>.
- Mnenje informacijske pooblaščenke št.7121-1/2020/274 z 5. 4. 2020, dosegljivo na: <https://www.ip-rs.si/varstvo-osebnih-podatkov/iskalnik-po-odlocbah-in-mnenjih/odlocbe-in-mnenja-vop/>.
- Mnenje informacijske pooblaščenke št. 7121-1/2020/638 z 16. 4. 2020, dosegljivo na: <https://www.ip-rs.si/varstvo-osebnih-podatkov/iskalnik-po-odlocbah-in-mnenjih/odlocbe-in-mnenja-vop/>.
- Mnenje informacijske pooblaščenke št. 7121-1/2020/299 z 14. 4. 2020, dosegljivo na: <https://www.ip-rs.si/varstvo-osebnih-podatkov/iskalnik-po-odlocbah-in-mnenjih/odlocbe-in-mnenja-vop/>.
- SAFE.SI. Safe.si priporočila za poučevanje na daljavo za starše in šole. September 2020 <https://safe.si/starsi/priporocila-za-starše-pri-izvajanju-pouka-na-daljavo-varnostni-vidik>, 9.11.2020.
- Sklepi Sveta o boju proti krizi zaradi covid-19 v izobraževanju in usposabljanju (2020/C 212 I/03), Uradni list EU C-212/I/9, 26. 6. 2020.

